

**ПРИРОДООХОРОННА СКЛАДОВА КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
В ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА****ENVIRONMENTAL PROTECTION COMPONENT OF THE CONCEPT OF SUSTAINABLE
DEVELOPMENT IN THE FIELD OF AGRICULTURE**

**Марич Х.М., к.ю.н., доцентка,
доцентка кафедри цивільного права та процесу
Національний університет «Львівська політехніка»**

У статті досліджено основні тенденції, проблеми та перспективи забезпечення екологічної складової концепції сталого розвитку у сфері сільського господарства.

Для вирішення поставленої мети використано, зокрема такі методи дослідження: метод наукового спостереження – для формування теми та мети дослідження; метод аналізу – для виокремлення складових процесу екологізації сільського господарства; логічний метод – для теоретичного узагальнення та формулювання висновків дослідження.

Тривалий час в Україні сільськогосподарська виробнича діяльність насамперед була орієнтована на отримання економічної вигоди. Багаторічне недотримання вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального природокористування, забезпечення екологічної безпеки в процесі аграрного виробництва призвело до негативних наслідків для довкілля, а також для життя і здоров'я людей. Російське воєнне вторгнення на територію України ще більше загострило екологічні проблеми у сфері сільського господарства.

Екологічна складова концепції сталого розвитку у сфері сільського господарства направлена на охорону довкілля та збереження природних ресурсів у процесі сільськогосподарської виробничої діяльності, мінімізацію негативного впливу сільськогосподарської виробничої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження та підтримання якісного екологічного стану основних його компонентів. Екологізація аграрного виробництва є неодмінною умовою сталого розвитку нашої держави. Однак в умовах воєнного часу процес екологізації аграрного виробництва значно ускладнюється.

Основними напрямками екологізації сфери сільського господарства в Україні є: використання інноваційних ресурсозберігаючих та енергозберігаючих технологій, впровадження екологічнобезпечних агротехнічних заходів, маловідходних та безвідходних технологій, розвиток органічного сільського господарства тощо.

Органічне сільськогосподарське виробництво – один з найефективніших напрямів екологізації вітчизняного сільського господарства. В довоєнний час в Україні спостерігалась позитивна тенденція поступового розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції. Розвиток сільськогосподарського органічного виробництва й надалі залишатиметься одним з пріоритетів аграрної політики України, тому важливими є міжнародна підтримка та співпраця з країнами Європейського Союзу і іншими країнами.

Ключові слова: сталий розвиток, охорона довкілля, екологізація, аграрне виробництво, сільське господарство.

The article studies of the main trends, problems and prospects of ensuring the ecological component of the concept of sustainable development in the field of agriculture.

To solve the set goal, the following research methods were used, in particular: the method of scientific observation – to form the topic and purpose of the research; the method of analysis – to distinguish the components of the process of ecologization of agriculture; logical method – for theoretical generalization and formulation of research conclusions.

For a long time, agricultural production activity in Ukraine was focused primarily on obtaining economic benefits. Many years of non-compliance with the requirements for the protection of the natural environment, rational use of nature, ensuring environmental safety in the process of agricultural production have led to negative consequences for the environment, as well as for the life and health of people. The Russian military invasion of the territory of Ukraine further aggravated environmental problems in the field of agriculture.

The ecological component of the concept of sustainable development in the field of agriculture is aimed at protecting the environment and preserving natural resources in the process of agricultural production, minimizing the negative impact of agricultural production on the surrounding natural environment. Ecologization of agricultural production is an indispensable condition for the sustainable development of our country. However, in wartime conditions, the process of ecologization agricultural production becomes much more difficult.

The main directions of ecologization of the agricultural sector in Ukraine are: the use of innovative resource-saving and energy-saving technologies, the implementation of environmentally safe agrotechnical measures, low-waste and zero-waste technologies, the development of organic agriculture, etc.

Organic agricultural production is one of the most effective ways of ecologization domestic agriculture. In the pre-war period, a positive trend of gradual development of the production of organic agricultural products was observed in Ukraine. The development of agricultural organic production will continue to be one of the priorities of Ukraine's agrarian policy, so international support and cooperation with the countries of the European Union and other countries are important.

Key words: sustainable development, environment protection, ecologization, agricultural production, agriculture.

Постановка проблеми. Визнана у світі концепція сталого розвитку передбачає досягнення рівноваги таких трьох складових як екологічна, економічна та соціальна, а також встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства та інтересів майбутніх поколінь, включаючи потребу в безпечному і сприятливому для життя навколишньому природному середовищі.

Природоохоронна складова є неодмінною умовою розвитку усіх галузей господарювання, в тому числі й такої базової для нашої держави галузі господарювання, як сільське господарство. Тривалий час в аграрному секторі спостерігається тенденція пріоритетності саме економічної складової. Проте орієнтація на досягнення короткострокових та середньострокових економічних вигод, з ігноруванням вимог природоохорони, раціонального

природокористування, забезпечення екологічної безпеки призводить до негативних наслідків для навколишнього природного середовища у довгостроковій перспективі.

Сьогодні еколого-економічні проблеми в сфері сільського господарства поглибила повномасштабна війна Російської Федерації проти України. Тому актуальними є наукові дослідження питання забезпечення природоохоронної складової концепції сталого розвитку в аграрному виробництві, переосмислення існуючих та визначення нових заходів її забезпечення.

Аналіз останніх досліджень. Питання екологізації аграрного виробництва багатогранне, а тому дослідження проводились представниками різних галузей науки. Значний вклад в розгляд правових аспектів зробили такі вчені правознавці, як Багай Н. О., Бредіхіна В. Л., Гетьман А. П.,

Кравець Н. В., Курман Т. В., Соколова А. К., Статівка А. М., Шульга М. В. та інші.

Мета статті – дослідити основні тенденції, проблеми та перспективи забезпечення природоохоронної складової концепції сталого розвитку в сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу. В Україні принцип сталого розвитку декларується достатньо давно, зокрема Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [8], визначає охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід’ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку України. Сталий соціально-економічний розвиток держави означає таке функціонування її господарського комплексу, коли одночасно задовольняються зростаючі матеріальні і духовні потреби населення, забезпечується раціональне та екологічно безпечне господарювання і високоефективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для здоров’я людини, збереження і відтворення навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва.

Сільське господарство є тією галуззю економіки, яка залежить від довкілля, адже сфера сільськогосподарського виробництва характеризується використанням природних ресурсів, і зокрема землі, як основного засобу виробництва. При цьому, сільськогосподарська виробнича діяльність стала одним з основних джерел забруднення довкілля. Крім того, багаторічне недотримання економічно допустимого співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень, порушення правил сівозмін, проведення меліорації земель, використання пестицидів та агрохімікатів, недотримання технологічних вимог на тваринницьких фермах і птахофермах, негативно впливає і на навколишнє природне середовище, і на здоров’я людей та якість сільськогосподарської продукції.

Тому процес екологізації аграрного виробництва є обов’язковою умовою сталого розвитку нашої держави. Однак російське воєнне вторгнення на територію України змістило пріоритети розвитку, загостривши при цьому і екологічні проблеми, в тому числі в сфері сільського господарства. Так, в умовах ведення війни, очевидно, що пріоритетним є забезпечення обороноздатності держави, тому згорання відповідних екопрограм державної підтримки в галузі сільського господарства, обумовлюється перенаправленням бюджетних коштів на воєнні цілі.

Екологізацію аграрного сектору в умовах забезпечення його сталого розвитку необхідно розуміти як діяльність, що передбачає виробництво екологічно безпечної сільськогосподарської продукції з одночасним зменшенням екодеструктивного впливу на довкілля і з проведенням заходів, спрямованих на відтворення природних ресурсів. Отже, процес планування сільськогосподарського виробництва та господарської діяльності в аграрному секторі повинен здійснюватися згідно з головними напрямками екологізації з огляду на окремі стадії виробництва [3, с. 99].

Відповідно до останньої Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні [4] (у 2021 р. остання Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні, адже у разі коли строк для подання щорічної Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні припадає на період воєнного стану, Доповідь готується за весь період її неподання та подається протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану), напрямками екологізації сільського господарства в Україні, які впроваджуються, зокрема є: використання сучасних ресурсозберігаючих технологій, зокрема, запропонованої у рослинництві ресурсозберігаючої технології No-Till, яка дозволяє знизити енергоємність, збільшувати утри-

мання вологи в ґрунті, покращувати доступність води, знижувати ерозію ґрунтів; впровадження агротехнічних заходів, спрямованих на поліпшення родючості й відновлення ґрунту; внесення органічних добрив, зокрема, гною, соломи, решток сільськогосподарського виробництва; внесення добрив, повільного вивільнення; збільшення частки виробництва органічної продукції; посилення контролю за незаконне розорювання пасовищ і водоохоронних територій; відновлення лісосмуг; збільшення обсягів інвестицій в сільське господарство; будівництво біогазових установок для утилізації гною; забезпечення пріоритетності вимог екологічної безпеки у використанні земельних ресурсів над економічними інтересами.

Сьогодні в умовах воєнного часу процес екологізації аграрного виробництва значно утруднюється, при цьому зростає роль держави у розв’язанні цих проблем.

Так, Анісімова Г. В., зазначає, що збалансування екологічних і економічних інтересів – одне із першочергових завдань сучасної державної політики особливо в умовах сьогодення. Повна відмова від екологічних вимог, імперативних приписів та ін. може призвести до негативних і незворотних наслідків, які, врешті-решт, вплинуть на стан соціально-економічного розвитку країни й сприятимуть поширенню правового нігілізму. Водночас цілком підтримуємо спрощення зарегульованих процедурних питань, вимог щодо форм і змісту договорів оренди тощо, але на певно визначений час, тобто на час введення воєнного стану, для задоволення суспільно необхідних інтересів, функціонування економіки, ведення сільського господарства [1, с. 102].

Зокрема, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» [6], визначено ряд особливостей врегулювання земельних відносин під час дії воєнного стану.

На думку Бредіхіної В. Л., паралельно з врегулюванням земельних відносин на користь збільшення вироблення сільськогосподарської продукції поза увагою залишаються питання відновлення родючості земель сільськогосподарського призначення, що також вкрай важливо для забезпечення продовольчої безпеки. Проте варто пам’ятати, що належний рівень забезпечення продовольчої безпеки напряму залежить від якості природних ресурсів, що використовуються для цієї мети. Тому питання збереження та відновлення їх стану мають починати вирішуватися вже сьогодні [2, с. 278, 279].

Стратегічний курс економічної політики до 2030 року, зокрема за напрямом 9. Агропромисловий сектор та харчова промисловість визначено в Національній економічній стратегії на період до 2030 року [5]. Так, в стратегічному курсі політики у сфері розвитку агропромислового сектору, серед шляхів досягнення стратегічної цілі 1 «Забезпечення стимулюючої та дорадчої аграрної політики» виділяє державну політику в агропромисловому секторі щодо захисту довкілля та управління природними ресурсами у сільському господарстві. Завданнями ж є: наближення національного законодавства, стандартів та практик до загальноєвропейських принципів ведення політики сталого сільського господарства та належних сільськогосподарських практик, поступове узгодження державної аграрної політики із Зеленим курсом ЄС (EU Green Deal) у сільському господарстві; розроблення та моніторинг індикаторів впливу сільськогосподарської діяльності на стан екосистем; розроблення, сприяння впровадженню та запровадження моніторингу дотримання мінімальних екологічних стандартів; запровадження національного звіту про рівень викидів парникових газів під час виробництва та обігу сільськогосподарських культур; запровадження економічного стимулювання заходів щодо використання та охорони земель і підвищення родючості ґрунтів, зменшення рівня забруднення вод та інших компонентів довкілля з сільськогосподарських

джерел, вдосконалення структури земель та угідь країни, відновлення антропогенно змінених екосистем, впровадження сталого землекористування та досягнення нейтрального рівня деградації земель.

До шляхів досягнення стратегічної цілі 4 «Збалансування виробництва високо- та низькомаржинальних продуктів для збільшення прибутковості сектору» віднесено забезпечення розвитку сталого виробництва; завдання – заохочення сталого сільськогосподарського виробництва, захисту навколишнього природного середовища і тварин, поширення застосування методів органічного виробництва і використання біотехнологій, «кліматично розумного» сільського та лісового господарства із скороченням викидів парникових газів та адаптацією до зміни клімату, сталого управління природними ресурсами та збереження і примноження біорізноманіття.

Органічне сільськогосподарське виробництво – один з найефективніших напрямів екологізації вітчизняного сільського господарства. Тривалий час в Україні спостерігалась позитивна тенденція поступового розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції.

Органічне виробництво є більш стійким, ніж традиційне і завдає менше шкоди навколишньому середовищу. За визначення Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM): органічне сільське господарство – виробнича система, яка підтримує здоров'я ґрунтів, екосистем і людей, залежить від екологічних процесів, біологічного різноманіття та природних циклів, характерних для місцевих умов, уникаючи використання невідновлюваних ресурсів. Основні принципи органічного господарства, встановлені IFOAM: принцип екології: органічне сільське господарство повинно ґрунтуватися на принципах існування природних екологічних систем і циклів, працюючи, співіснуючи з ними та підтримуючи їх; принцип здоров'я: органічне сільське господарство повинно підтримувати та покращувати здоров'я ґрунту, рослин, тварин, людини і планети як єдиного і неподільного цілого; принцип турботи: управління органічним сільським господарством має носити попереджувальний і відповідальний характер для захисту здоров'я і добробуту нинішнього і майбутніх поколінь, навколишнього середовища; принцип справедливості: органічне сільське господарство повинно будуватися на відносинах, які гарантують справедливість з урахуванням загального навколишнього середовища і життєвих можливостей [10, с. 54].

Нині російське вторгнення на територію України, негативно позначається на розвитку органічного сільського господарства, зокрема і через неможливість займатись сільськогосподарською діяльністю на територіях де проходять або проходили бойові дії, знищення інфраструк-

турних об'єктів, порушення логістики, обмеження експортних можливостей тощо.

Проте розвиток сільськогосподарського органічного виробництва залишається одним з пріоритетів аграрної політики України, тому важливими є міжнародна підтримка та співпраця з країнами ЄС і іншими країнами. Сприяння розвитку сільськогосподарського органічного виробництва і надання допомоги вітчизняним органічним господарствам спрямоване не лише на забезпечення продовольчої безпеки, але і на мінімізацію загроз екосистемі.

Зменшенню негативного впливу на довкілля сприятиме і перехід до раціональних моделей споживання сільськогосподарської продукції і сільськогосподарського виробництва, коли споживач робить свідомий вибір на користь продукції дружньої до довкілля та здоров'я протягом життєвого циклу. Така свідома практика відповідального споживання на рівні особистості, господарства, громади, держави змотивує агробізнес розробляти нові екологоорієнтовані продукти та впроваджувати енерго- і ресурсоощадні технології виробництва. Крім того, забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва визначено Указом Президента України від 30.09.2019 № 722/2019 [9], як одна з цілей сталого розвитку держави до 2030 року.

Висновки. Таким чином, незадовільний стан природоохоронної складової сталого розвитку аграрного виробництва зумовлений багаторічною недружною до довкілля практикою ведення сільськогосподарської виробничої діяльності та тривалим акцентуванням на економічних вигодах. Російське воєнне вторгнення на територію України ще більше загострило екологічні проблеми в сфері сільського господарства, а також проблему забезпечення продовольчої безпеки. Сьогодні вирішуючи питання забезпечення продовольчої безпеки, важливо не поглибити екологічну кризу, адже збільшення обсягів виробництва продовольства, через надмірну сільськогосподарську освоєність, виснаживе використання ґрунтів, в майбутньому призведе, зокрема до збільшення площі орнонепридатних земель, зникнення біологічного різноманіття. Тому і надалі зберігається необхідність системного вирішення екологічних, продовольчих, економічних, фінансових питань. При цьому, природоохоронну складову сфери сільського господарства важливо забезпечити як на рівні держави, зокрема через обов'язковість інтеграції природоохоронної складової до державної аграрної політики, так і через провадження суб'єктами аграрного господарювання екологоорієнтованої діяльності. Процес екологізації аграрного виробництва здатен забезпечити комплекс взаємопов'язаних заходів, який стане предметом подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анісімова Г. В. Забезпечення безпеки довкілля, життя та здоров'я громадян в умовах воєнного стану: еколого-правові аспекти. *Проблеми законності*. Вип. 157. 2022. С. 93–115.
2. Бредіхіна В. Л. Правові проблеми відновлення природних ресурсів, що забезпечують продовольчу безпеку, в реаліях воєнного часу. *Продовольча та екологічна безпека у воєнний і післявоєнний часи: правові виклики для України та світу: тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної онлайн/офлайн конференції (м. Київ, 16 вересня 2022 р.)*. Київ : ФОР Ямчинський О.В., 2022. С. 277–280.
3. Лопатинський Ю. М., Буринська О. І. Складові та пріоритети сталого розвитку аграрного сектору економіки: концептуально-теоретичний дискурс. *Економіка АПК*. № 6. 2018. С. 94–102.
4. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році. <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf>
5. Національна економічна стратегія на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-n#Text>
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : закон України від 24 березня 2022 року № 2145-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>
7. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
8. Про охорону навколишнього природного середовища : закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
9. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : указ Президента від 30 вересня 2019 року № 722/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
10. Савенко Г. Є. Органічне сільське господарство ЄС: тенденції розвитку та досвід регулювання. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. Том 28 (67). № 1. 2017. С. 52–56.